

TEK PARTİLİ DÖNEMDE DEVLETÇİLİĞİN GELİŞİM SÜRECİNİN AMERİKAN BASININA YANSIMALARI

Esen ERTUĞRUL* Çağhan UYAR**

Özet

Türkiye, tüm dünyayı etkileyen 1929 Ekonomik Bunalımı'ndan korunmak üzere 1930'lu yıllarda devletçi bir iktisadi politika benimsemiştir. İktisadi bağımsızlık ve hızlı kalkınmanın dönemin şartlarında ancak bu politika ile gerçekleşeceği düşünülmüştür. Bu doğrultuda, devletin kendi sanayisini kurması; altyapı yatırımlarını kendisinin gerçekleştirmesi ve iktisadi hayatın diğer yönlerine müdahil olması gerekmiştir. Muhtelif nitelikleriyle tüm dünyada ilgi uyandıran Türk İnkılabı, farklı aşamalarında uluslararası basına konu olmuş; Amerika Birleşik Devletleri (ABD) basınında da yakından takip edilmiştir. Mustafa Kemal (Atatürk) Paşa Dönemi'nde Türkiye-ABD ilişkileri ekonomik ağırlıklı olduğu için devletçilik politikası ABD gazetelerinde sıkça yer almıştır. Türk İnkılabı'nın ekonomik yönünün Amerikan kamuoyunda nasıl algılandığını ortaya koymak üzere dönemin ABD basını incelenmiştir. Bu doğrultuda Washington menşeli bir gazete olan The Evening Star'dan ve The Key West Citizen, The Times-News, New Britain Herald, The Coolidge Examiner gibi yerel gazetelerden yararlanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: ABD Basını, Devletçilik, Ekonomi, Millileştirme, Türk İnkılabı.

REFLECTIONS OF THE DEVELOPMENT PROCESS OF STATISM IN THE SINGLE PARTY PERIOD TO THE AMERICAN PRESS

Abstract

Turkey adopted a statist economic policy in 1930s to protect itself from the 1929's Great Depression that was affecting the whole world. It was thought that economic independence and rapid development will be realized only with this policy in the conditions of said period. Thus, the state had to establish its own industry, realize its own infrastructure investments and be involved in other aspects of economic life. The Turkish Revolution, which had attracted worldwide attention with its various qualities, had been the subject of international press at its different stages and was followed closely in the United States (USA) press. Statist policies frequently took place in US newspapers since Turkey-US relations in Mustafa Kemal (Atatürk) Pasha's era were mainly economic. The US press of the time was examined to reveal how the economic aspect of the Turkish Revolution was perceived in the American public. Accordingly, Washington's newspaper, The Evening Star, and local newspapers such as The Key West Citizen, The Times-News, New Britain Herald, and The Coolidge Examiner were used.

Keywords: Economy, Nationalization, Press of U.S, Statism, Turkish Revolution.

Giriş

Devletlerin dışarıdan mali ya da reel kaynak sağlamasına dış borçlanma

* Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Doktora Öğrencisi, eertugrut@anadolu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-3470-7042.

** Ankara Üniversitesi, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Anabilim Dalı, Doktora Öğrencisi, caghan_uyar07@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-7548-0438.

adı verilmektedir.¹ Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde kalkınmayı ve ekonomik hedeflere ulaşmayı sağlayabilen dış borçlanma; bilinçsizce ve hatalı gerçekleştirildiğinde iktisadi çöküşe ve siyasi açıdan dışa bağımlılığa neden olabilmektedir.

XVIII. yüzyıl başlarından itibaren toprak kaybetmeye; askeri, siyasi ve iktisadi bakımdan tedricen zayıflamaya başlayan Osmanlı Devleti; ilk kez 1854'te, dış borç almıştır. Osmanlı, bu tarihten itibaren zengin Avrupa ülkelerine ve gayrimüslim Galata Bankerleri'ne borçlanmaya devam etmiştir. 1854-1875 yılları arasında yüksek faizlerle ve büyük miktarlarda alınan bu borçlar çoğunlukla cari harcamalarda, saray yapımında, donanma oluşturulmasında ve bürokrat kesimin maaşlarının ödenmesinde kullanılmış; ekonomiyi canlandırmaya ve mali gelirleri artırmaya yönelik uzun vadede faydalı olacak yatırımlara ise kaynak ayrılmamıştır.²

Mevcut borçlarını kapatabilmek için dahi borç alan Osmanlı Devleti'nin, mali durumu ilerleyen süreçte daha da kötüleşmiştir. Nitekim 1875'te aldığı borçların faizini dahi ödeyemeyecek duruma gelmiş; 1876'nın Nisan ayında ödemelerini tamamen durdurmuştur.³ Müteakiben, yabancı alacaklıların mümessilleri ile yerli bir heyetin katıldığı müzakerelerde Osmanlı borçları hakkında önemli kararlar alınmıştır. 1881'de "Muharrem Kararnamesi" adıyla yürürlüğe konulan kararlar ile Osmanlı borçlarının kontrolü yerli ve yabancı temsilcilerden kurulacak bir idare olan "Düyun-u Umumiye'ye" bırakılmıştır.

Borçların tahsilini sağlamak üzere 6 önemli gelir kalemi bu kuruma tahsis edilmiştir.⁴ Merkezde ve taşrada geniş biçimde örgütlenmeye başlayan Düyun-u Umumiye ile Osmanlı mâliyesinin en önemli vergi kaynakları üzerinde

¹ Pınar Önertürk (1979). "Dış Borçlanma ve Borç Ödeme Kapasitesi", *Maliye Dergisi*, Sayı 38, Ankara, s. 55.

² Şevket Pamuk (2007). *Osmanlı-Türkiye İktisadi Tarihi, "1500-1914"*, İstanbul: İletişim Yayınları, s. 230-231.

³ Donald C. Blaisdell (1929). *European Financial Control in the Ottoman Empire, "A Study of the Establishment, Activities and Significance of the Administration of the Ottoman Public Debt"*, New York: Columbia University Press, p. 80. Washington'da çıkan 10 Ağustos 1930 tarihli The Sunday Star gazetesinde Blaisdell'in bu eseri hakkında bir eleştiri yazısı bulunmaktadır. Yazıda, kitabın Türkiye'nin mali sorunları üzerine yazılmış son derece açıklayıcı bir eser olduğu yorumu yapılmıştır. Ayrıca, Blaisdell'in Türkiye'de Mustafa Kemal Paşa liderliğinde yükselen milliyetçi akım ile mutlak Avrupa mali kontrolünün tamamen ortadan kaldırılmasına giden süreci bilimsel ve ilgi çekici şekilde aktardığı görüşüne de yer verilmiştir. Bkz. "Reorganizing of Turkey", *The Sunday Star*, Washington D.C., August 10, 1930, p. 1.

⁴ "Rüsum-u Sitte -Altı Vergi-" olarak adlandırılan bu kalemler; tuz tekeli gelirleri, tütün tekeli gelirleri, alkollü içki vergi gelirleri, damga-pul vergi gelirleri, balık vergi gelirleri ve bazı vilayetlerin ipek aşarı gelirlerinden oluşmaktadır. Bedri Gürsoy (1984). "100. Yılında Düyun-u Umumiye İdaresi Üzerine Bir Değerlendirme", İstanbul Üniversitesi. *İktisat Fakültesi Mecmuası*, Cilt 40, Sayı 1-4, İstanbul, s. 20-21.

kapsamlı bir denetim kurulmuş; bu kaynakların gelirleri doğrudan Avrupa'daki alacaklılara aktarılmaya başlanmıştır.⁵ Düyun-u Umumiye ile Batı'nın ekonomik çıkarları hızla büyürken, Osmanlı Devleti'nin iktisadi özgürlüğü ve Avrupa ile olan ilişkilerindeki seçenekleri de aynı ölçüde daralmıştır.⁶ Ekonomide giderek artan bu yabancı egemenliği, iç çatışmaları ve yabancı sermaye karşıtlığını esas alan bir görüş birliğini de beraberinde getirmiştir. Bu durum Türk siyasetine Jön Türkler ile yansımıştır.⁷ II. Meşrutiyet Dönemi'nde, İttihat ve Terakki Fırkası ile iç siyasette etkinleşmeye başlayan bu aydın kuşak; "Bu devlet nasıl kurtarılır?" sorusunun yanıtı üzerine görüş ayrılıkları taşısa da ekonomide büyük oranda "milli iktisat" tezini benimsemiştir.⁸

Milli iktisat tezi, II. Meşrutiyet'in yarattığı konjonktürde milliyetçilik akımının Türk iktisadi düşüncesinde bir tezahürü olarak görülebilmektedir. Temelinde; milli burjuvazinin yaratılması, devletin iktisadi ve siyasi anlamda yabancı boyunduruğundan kurtarılacak bir tarım ve sanayi ülkesine dönüştürülmesi hedefleri yatmaktadır.⁹ Teorik olarak tanımlanan bu hedefler, I. Dünya Savaşı koşullarında İttihat ve Terakki tarafından kısıtlı oranda da olsa gerçekleştirilmeye başlanmıştır.¹⁰ Sınırların yeniden çizildiği bu dönemde, Milli Mücadele süreci başarıya ulaşmış; Osmanlı Devleti'nin yerine Türkiye Cumhuriyeti teşkil edilmiştir. İttihat ve Terakki'nin fikri zeminini hazırladığı milli iktisat düşüncesi de cumhuriyet dönemine Devletçilik şeklinde kendisini göstermiştir.¹¹

Devletçilik ya da devlet iktisadiyatı ihtiyaçtan doğmuş bir politikadır. Genç Türkiye Cumhuriyeti'nde başlarda hâkim olan liberal iktisadi yapı, 1929'da dünya ekonomik bunalımının etkilerinin hissedilmeye başlanmasıyla yerini devletçi ekonomi modeline bırakmıştır. Zira Türk ekonomisini çıkmaza sürükleyen bu bunalım, kapitalizmin ve liberal politikaların bir sonucu olarak görülmüştür. Cumhuriyetin kurucu kuşağı da Mustafa Kemal Paşa Dönemi'nde iktisadi bağımsızlık ve hızlı kalkınmanın dönemin şartlarında ancak Devletçilik ile gerçekleştirilebileceği kanaatine varmıştır. 1930'da Sivas demiryolunun

⁵ Pamuk, *a.g.e.*, s. 232.

⁶ Donald Quataert (2017). *Osmanlı Devleti'nde Avrupa İktisadi Yayılımı ve Direniş 1881-1908*, Çev: Sabri Tekay, İstanbul: İletişim Yayınları, s. 32.

⁷ Emine Kıray (1995). *Osmanlı'da Ekonomik Yapı ve Dış Borçlar*, İstanbul: İletişim Yayınları, s. 144.

⁸ Zafer Toprak, milli iktisadi; "bir tür neo-merkantilist iktisat politikası" ve "kapitülasyonların zorunlu kıldığı liberal iktisadi ilişkilere tepki" olarak tanımlamıştır. Bkz. Zafer Toprak (1985). "Milli İktisat", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, C. 3, İstanbul: İletişim Yayınları, s. 740.

⁹ Zafer Toprak (1995). *Türkiye'de Ekonomi ve Toplum (1908-1950)*, "Milli İktisat-Milli Burjuvazi", İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, s. 12.

¹⁰ Yahya S. Tezel (2015). *Cumhuriyet Dönemi'nin İktisadi Tarihi (1923-1950)*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, s. 110.

¹¹ Toprak, *a.g.m.*, s. 740.

açılışında İsmet (İnönü) Paşa tarafından “*mutedil devletçilik*”¹² olarak nitelenen bu politika doğrultusunda, devletin kendi sanayisini kurması; temel altyapı yatırımlarını bizzat gerçekleştirmesi ve iktisadi hayatın diğer yönlerine müdahil olması bir zorunluluk haline gelmiştir.¹³ 1930’lu yıllarda Türkiye’de, devlet dış ticareti düzenleyerek ve fiyatları kontrol altında tutarak bu mekanizmaya işlerlik kazandırmaya çalışmıştır.¹⁴

Ekonomik bunalım sırasında, diğer ülkelerle karşılaştırıldığında Türkiye’nin iktisadi açıdan daha etkin bir politika izlediği görülmektedir. Ekonomik bunalım nedeniyle çoğu ülke sermaye ve yatırım kısıtlığı çekmektedir. Bu olumsuzluklardan Türkiye de etkilenmiştir. Türkiye, sözü edilen koşulların zorlamasıyla diğer ülkelerle ekonomik ilişkilerini sınırlandırarak devlet eliyle bir sanayileşme denemesi içine girmiştir. Bu strateji ana hatlarıyla başarılı olmuş; Türkiye bunalımdan en az zararla kurtulabilmiştir. Böylece, 1929’da himayecilikle başlayan iktisat politikası değişikliği, aşamalı bir şekilde ilerleyerek 1932’de Devletçiliğe ulaşmıştır.¹⁵

Kısa bir zaman diliminde tüm engellere karşın bağımsız bir ulus devletin kurulması; bu devletin her alanda çağdaşlaşmayı ilke edinmesi ve tüm dünyayı etkileyen bir bunalım sırasında kalkınmaya yönelik özgün bir iktisadi politika benimsemesi alışılmamış gelişmelerdir. Bu nitelikleriyle tüm dünyada ilgi uyandıran Türk İnkılabı, farklı aşamalarında uluslararası basına konu olmuştur. Bu süreç ABD basınında da yakından takip edilmiştir.

Devletçiliğin bir kalkınma stratejisi olarak yükseldiği Mustafa Kemal Paşa Dönemi’nde, Türkiye-ABD ilişkileri ekonomik ağırlıklıdır. Bu nedenle, Türkiye’deki ekonomik gelişmeler ve devletçilik politikası ABD gazetelerinde sıkça yer almıştır. Araştırmanın kapsamı ve sorunsalı da bu noktada ortaya çıkmaktadır. Zira Türk İnkılabı’nın ekonomik yönünün Amerikan kamuoyunda nasıl algılandığı somut bir biçimde ortaya konulmamıştır. Çalışmada, bu amaca katkı sağlama düşüncesinden hareketle Mustafa Kemal Paşa Dönemi Türkiye’sinin ekonomik gelişmeleri ABD basını üzerinden incelenmiştir. Bu doğrultuda Washington menşeli bir gazete olan The Evening Star’a başvurulmuş; The Key West Citizen, The Times-News, New Britain Herald, The Coolidge Examiner gibi yerel gazetelere de yer verilmiştir. Gazete, kitap ve makale taramasıyla elde edilen bulgular üç ana başlık çerçevesinde değerlendirilmiştir. Bunların ilki Türkiye’nin ABD basınına yansıyan devletçi ekonomi politikalarını konu almaktadır.

¹² İhsan Keser (1993). *Türkiye’de Siyaset ve Devletçilik*, İstanbul: Gündoğan Yayınları, s. 171.

¹³ Korkut Boratav (2006). *Türkiye’de Devletçilik*, Ankara: İmge Kitabevi, s. 143.

¹⁴ Taner Timur (1993). *Türk Devrimi ve Sonrası*, Ankara: İmge Kitabevi, s. 125.

¹⁵ Korkut Boratav (2005). *Türkiye İktisat Tarihi, “1908-2002”*, Ankara: İmge Kitabevi, s. 59

1. Türkiye’de Devletçiliğin ABD Basınına Yansımaları

Türk Hükümeti, 1930’lardan itibaren ekonomik bunalıma karşı, kamu gelirleri ile kamu harcamalarını dengelemek ve ithalata sınırlamalar getirerek dış ticaretin açık vermesini önlemek amaçlı tedbirler almaya başlamıştır. Hükümet, bu durağan tedbirleri, ekonomiyi genişletecek dinamik atılımlarla tamamlamaya çalışmıştır. Sanayi alanında, beş yıllık plan çerçevesindeki devlet girişimciliği ve ekonominin diğer sektörlerinde yapılan millileştirmeler, sürecin belirgin özellikleri arasındadır. Yeni yasalarla da desteklenen bu gelişmeler, Türkiye’de devletçi bir kalkınma politikasının izleneceğinin belirtisi olarak yorumlanmıştır.¹⁶

Mustafa Kemal Paşa’nın; “Fırkamızın takip ettiği program iktisadî noktai nazardan devletçidir. Halkımız tab’an devletçidir ki her türlü ihtiyacı devletten talep etmek için kendisinde bir hak görüyor. Bu itibarla milletimizin tebayii ile fırkamızın programında tamamen bir mutabakat vardır.” şeklindeki 1931 tarihli konuşması, Devletçiliğin Cumhuriyet Halk Partisi’nin (CHP) programına da gireceğini işaret etmiştir. Zira aynı yıl, CHP’nin 3. Büyük Kongresi’nde Devletçilik, partinin 6 temel ilkesinden biri olarak kabul edilmiştir.¹⁷ Devletçilik bir bakıma tek parti idaresinin resmi iktisadi politikası olarak görülebilmektedir.

Türkiye’nin benimsediği himayeci sanayileşme ve kalkınma modeli, muhtelif yönleriyle ABD basınında da yer almıştır. Bu bağlamda, Başbakan İsmet Paşa’nın hükümetin temel kaygısının ekonomik kalkınma olacağı sözünü içeren The Sunday Star haberi göze çarpmaktadır. Haberde İsmet Paşa’nın ana hatlarıyla çizdiği ekonomik program ile gümrük tarifelerinin korumacı bir biçimde revize edildiği belirtilmiştir. Söz konusu korumacı stratejilerle Türk sanayisinin mucizevi bir şekilde yükselmesi; para biriminin istikrara kavuşması, bir devlet bankasının oluşturulması ve hayat pahalılığına çözüm bulunmasının hedeflendiği ifade edilmiştir.¹⁸

1930 sonrasında, Türkiye’de yabancı sermayeye karşı tutumun farklılaştığı ve dış yatırımlara karşı genellikle olumsuz bir tavrın hâkim olduğu görülmektedir. Ülkede faaliyet gösteren Osmanlı bakiyesi yabancı yatırımlar,

¹⁶ Yakup Kepenek ve Nurhan Yentürk (2001). *Türkiye Ekonomisi*, İstanbul: Remzi Kitabevi, s 67-68. 2 Ocak 1936 tarihi The Times-News gazetesinde, Türkiye’nin savaş uçakları satın alacağı haberi bulunmaktadır. Haberin devamında, Mustafa Kemal Paşa’nın, bütçe dengesini bozmamak üzere uçak alımında kullanılacak 18,000,000 \$’ı çalışan nüfusa konulacak yeni bir vergi aracılığıyla temin edeceği belirtilmiştir. Türk Hükümeti’nin çözümü kendi içinde arayarak dış borçlanma ve gelir-gider dengesizliği riskini almadığı görülmüştür. Bkz. “Turkey to Spend 18 Millions for New Fighting Planes”, *The Times-News*, Hendersonville N.C., January 2, 1936, p. 6.)

¹⁷ Korkut Boratav (1974). *100 Soruda Devletçilik*, İstanbul: Gerçek Yayınları, s. 85.

¹⁸ “Turkey Planning Several Reforms”, *The Sunday Star*, Washington D.C., January 6, 1929, p. 12.

1930'lu yıllarda büyük oranda millileştirilmiştir.¹⁹ Türk Hükümeti'nin millileştirmeye yönelik uygulamalarının bazıları ABD basınında da yer almıştır. Misalen, yabancılara muhtaç olmadan kıyı ulaşımını yapabilmek üzere Seyrisefain İdaresi'nin genişletilmesi gösterilebilmektedir. Bu amaç doğrultusunda armatörlere de gemi almaları için büyük kolaylıklar tanınmıştır. Fakat gemilerin ihtiyacı aşacak kadar çoğalması hasebiyle Seyrisefain ile armatörler arasında bir rekabet başlamıştır.²⁰ Seferlerin devlet tekeline alınıp bu rekabetin sonlandırılması, The Evening Star gazetesinin 1 Temmuz 1932 tarihli sayısında yer almıştır.²¹

Türkiye'de Devletçilik ile yaygınlaşan millileşme ve kendi kendine yetme anlayışının bir başka dikkat çeken örneği, Menemen Ticaret Odası'nın başlattığı yerli malı propagandasıdır. Odanın bu çabası The Evening Star'da da yer almıştır. Gazetede, Menemenli iş adamlarının bayramlarda misafirlere şeker yerine incir ve kuru üzüm ikram edilmesini tavsiye ettiği haberi paylaşılmıştır. Onlara göre şeker ikramı, Türk parasının yabancılara cebine girmesi demektir. Zira Türkiye'de tüketilen şeker çoğunlukla Hollanda, Belçika ve Sovyet Rusya'dan gelmektedir. Ülkenin iki şeker fabrikası, lokum gibi "lüks" talepleri karşılayacak oranda üretim yapamadığından, şeker tüketimi yabancı ürünlerine dayanmaktadır. Bu nedenle Menemen Ticaret Odası, şeker ve lokum yerine İzmir'in incir ve kuru üzümlerinin tüketilmesini telkininde bulunmuştur.²²

Türk Hükümeti, ülke çıkarları bakımından millileştirilmesi lüzumlu görülen şirketler üzerinde önemle durmuştur. İstanbul Telefon Şirketi de bu kapsamda ele alınmıştır.²³ The Evening Star'ın 14 Ağustos 1935 tarihli haberinde, Türkiye'nin 20 yıllık taksit ile İngiliz-Amerikan ortaklı şirketi 4.000.000 \$'a satın almayı kabul ettiği haberi bulunmaktadır.²⁴ Bayındırlık Bakanlığı ile şirket arasında yapılan bu antlaşmanın Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde (TBMM) onaylanması için hazırlanan yasa tasarısı, 10 Haziran 1936'da Meclis Genel Kurulu'nda görüşülerek kabul edilmiştir.²⁵

1.1. Türkiye'de İş Gücünün Millileştirilmesinin ABD Basınındaki Yankıları

¹⁹ Boratav, *Türkiye İktisat Tarihi*, s. 68-69.

²⁰ Bilsay Kuruç (1993). *Belgelerle Türk İktisat Politikası II. Cilt (1933-1935)*, Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları No: 580, s. 59.

²¹ "Turkey Ends Shipping War", *The Evening Star*, Washington D.C., July 1, 1932, p. A-6.

²² "Turks May Ban Candy For Figs and Raisins", *The Sunday Star*, Washington D.C., April 10, 1932, p. 4.

²³ İhsan Güneş (2003). *Türk Parlamento Tarihi, "TBMM V. Dönem (1935-1939)" I. Cilt*, Ankara: Türkiye Büyük Millet Meclisi Yayınları No: 33, s. 520.

²⁴ "Turkey Buys Phone System", *The Evening Star*, Washington D.C., August 14, 1935, p. A-2.

²⁵ Güneş, *a.g.e.*, s. 521.

Türkiye’de, devletçiliğin gelişim sürecinde limanlar, demiryolları, madenler, bankalar ve yabancı sermaye ile kurulan şirketler kademeli olarak millileştirilmiştir. Söz konusu millileştirmeler, Türk ekonomisindeki yabancı unsurların tasfiyesini içeren daha derin yenilikleri de beraberinde getirmiştir.

The Sunday Star’da, Başbakan İsmet Paşa Sivas-Ankara demiryolunun açılışında “Turkey for the Turks (Türkiye Türklerindir)” ana fikri çevresinde şekillenen güncel hükümet politikasını destekler nitelikte bir konuşma yaptığı belirtilmiştir.²⁶ Bu politika kapsamında Türkiye’deki yabancılara birtakım sınırlamalar getirilmiştir. ABD basınında bunun erken bir tezahürü, Türkiye’de ikamet eden yabancıların yurt dışına gönderebileceği paranın sınırlandırıldığı şeklindeki bir gazete haberidir. Habere göre, Türkiye’de çalışan yabancılar, kazançlarının yarısından fazlasını Türkiye sınırları dâhilinde kullanmak zorundadır. Hükümet, ülkedeki para akışını kontrol etmek için böyle bir yonteme başvurmuştur. Uygulamaya tabi tutulan yabancılar mesleklerine göre sınıflandırılarak ülkelerine gönderebilecekleri miktarlar belirlenmiştir.²⁷

Türkiye’deki yabancılara getirilen kısıtlamalar ilerleyen süreçte devamlılık göstermiştir. The Sunday Star gazetesinde, yabancıların hangi meslekleri üstlenip hangilerini üstlenemeyeceği hakkında bir yasa tasarısının TBMM’de görüşüldüğü yer almıştır. Haberin devamında, tasarının kabul edilmesi durumunda yabancıların çalışma çevresinin sınırlı hale geleceği ve yabancıların Türkiye’de kimyager, antrenör, şoför, seyyar satıcı, fırıncı veya doktor olarak çalışamayacağı bildirilmiştir. Gazeteye göre, Türkiye’de yabancıların çalışmasının sınırlandırılması, cumhuriyetin imparatorluktan farkını ortaya koymaktadır. Geçmişte kapitülasyonlar ile Türkiye’de yabancılar hüküm sürmüş; imtiyazlardan Türkler değil, yabancılar yararlanmış. Ancak Lozan Antlaşması, yabancıların bu üstünlüğüne son vermiştir. Kapitülasyonlar kaldırılmış; yabancılar Türklerle eşit haklara sahip olmuştur. Haber: “*Yabancılar şimdi ilk kez, Türkiye’nin Türklere ait olduğunu ve kendilerinin belirli limitleri olan konuklar olduklarını anlayacaklar.*” yorumuyla sonlandırılmıştır.²⁸

TBMM’deki görüşmelerin sonucunda 11 Haziran 1932’de 2007 sayılı, “*Türkiye’de Türk Vatandaşlarına Tahsis Edilen Sanat ve Hizmetler Hakkında Kanun*” kabul edilmiştir.²⁹ Ekonomik bunalım nedeniyle işsizlik sorunu ile karşılaşan

²⁶ Habere göre İsmet Paşa; Sultan Hükümeti’nin 60 yılda yaptığı kadar demiryolunu, ulusal devletin 7 yılda yaptığını belirterek cumhuriyet Türkiye’sinin başarılarına işaret etmiştir. “The Story the Week Has Told”, *The Sunday Star*, Washington D.C., September 07, 1930, p. 3.

²⁷ “Turkey Restricts Foreigners’ Pay”, *The Evening Star*, Washington D.C., May 1, 1930, p. C-6.

²⁸ “Foreigners Curbed in New Turkey”, *The Sunday Star*, Washington D.C., August 30, 1931, p. 5.

²⁹ Kanuna göre yabancıların üstlenemeyeceği meslekler şöyle sıralanmıştır: “...*ayak satıcılığı; çalgıcılık; fotoğrafçılık; berberlik; müretteplik; simsarlık; elbise, kasket ve kondura imâlciliği; borsalarda mübâyacılık; devlet inhisarına tâbi maddelerin satıcılığı; seyyahlara tercümanlık ve rehberlik; inşaat, demir ve ahşap sanayi işçilikleri; umumî nakliye vesaiti ile su ve tenvir ve teshin ve muhabere işlerinde daimî ve*

Türlere yeni istihdam olanakları sağlamak ve millileştirme sürecinde yabancıların ekonomideki etkinliklerini azaltmak yasanın amaçları arasındadır.³⁰ Yasanın kabulüne müteakip The Evening Star gazetesinde, 10.000 yabancıнын işini kaybettiği şekilde bir haber yayımlanmıştır. Zira bu uygulama bir dizi meslek grubunu Türk vatandaşlarına münhasır hale getirmiştir.³¹ The Coolidge Examiner, durumu şöyle değerlendirmiştir:

“Türkler vaktiyle ticarete atılmaktan geri duruyordu ve pek çok işkolu yabancıların elinde bulunuyordu. Fakat artık çoğu meslek ve zanaat yalnızca Türklerle ayrıldı. Berberden garsona; terziden borsacıya, Türkler kendi halkından medet ummaya teşvik ediliyor. Devlet, yalnızca bireysel girişim eksikliği yüzünden değil, aynı zamanda insanları yeni iş alanlarında eğitmek üzere birçok sanayiye kontrolü altına aldı. Ekonomiyi yavaşlatan dünya bunalımı, Türkiye’yi sadece sanayileşmeye ve Batı ithalatını sınırlamaya zorlamakla kalmadı, aynı zamanda Türklerle son on yılın değişikliklerini değerlendirmeleri için zaman verdi.”³²

The Evening Star’da, 21 Temmuz’dan sonra yabancıların Türkiye’de belirli sektörlerden geçimini sağlamalarına izin verilmeyeceği haberi yayımlanmıştır. Haberde, Mustafa Kemal Paşa’nın Türkiye’yi “%100 Türk” tutmaya karar verdiği; bu nedenle muhtelif mesleklere mensup yabancıların 6 ay içinde işlerini bırakarak kendilerine izin verilen alanlarda çalışacağı belirtilmiştir.³³

Yine The Evening Star’a göre yabancılar konulan bu kısıtlamalar nedeniyle ülke ticareti zarar görmüştür. Gazeteye göre, Mustafa Kemal Paşa, söz konusu değişikliği Türkiye’deki ithalat ve ihracatın geçici olarak sekteye uğrayacağını tasavvur ederek yapmıştır. Zira Türkiye’nin kendi ekonomisini kendisinin idare etmesi gerektiği kanaatindedir.³⁴

1.2. ABD Basınında Türkiye’nin İthalat Kotası

Mustafa Kemal Paşa Dönemi Türkiye’sinde, Devletçilik ile milli sanayinin

muvakkat işçilik; karada tahmil ve tahliye işleri; şoförlük ve muavinliği; alelûmum amelelik; her türlü müesseselerde ticarethane, apartman; han, otel ve şirketlerde bekçilik, kapıcılık, odabaşlık; otel, han, hamam, kahvehane, gazino, dansiş ve barlarda kadın ve erkek hizmetçilik (garson ve servant); bar oyuncu ve şarkıcılığı, baytarlık ve kimyagerlik, tayyare makinistliği ve pilotluğu, devlete veya vilâyetlere merbut müessesat veya belediyeler ile bunlara merbut tesisat hizmetleri...” Bkz. “Türkiye’de Türk Vatandaşlarına Tahsis Edilen Sanat ve Hizmetler Hakkında Kanun”, T.C. Resmi Gazete, Sayı: 2126, 16 Haziran 1932, s. 1564.

³⁰ Murat Koraltürk (2011). *Ekonominin Türkleştirilmesi*, İstanbul: İletişim Yayınları, s. 279.

³¹ “10.000 Lose Jobs”, *The Evening Star*, Washington D.C., June 6, 1932, p. A-5.

³² “Republican Turkey is Nine Years Old”, *The Coolidge Examiner*, Coolidge, Arizona, December 16, 1932, p. 4.

³³ “The Changing World”, *The Evening Star*, Washington D.C., June 20, 1934, p. A-3.

³⁴ “Turks After Jobs of 10.000 Aliens”, *The Evening Star*, Washington D.C., January 2, 1933, p. A-3.

kurulması ve korunmasına çalışılmıştır. Devrin başlangıcından itibaren ithalatta himayeci bir politika uygulanmıştır. Fakat ekonomik bunalım ve Osmanlı'dan devralınan borçların ödemeleri nedeniyle bütçe açıklarını kapatmak mümkün olmamıştır. Bununla birlikte, ithalata yönelik korumacı siyasaı desteklemek amacıyla 1930 yılında 1567 sayılı, "Türk Parasının Kıymetini Koruma Hakkında Kanun"³⁵ yürürlüğe girmiştir. Uygulanan bu politika ile bazı malların ithalatı yasaklanmış; bazılarına ise kota konulmuştur. Mevzuatta tedbir mahiyetinde yapılan bu düzenlemeler, çok taraflı yerine iki taraflı ticaret ve ikili denge politikalarının yolunu açmıştır. Literatüre "clearing" olarak geçen bu sisteme göre, Türkiye bir ülkeye ne tutarda mal ihraç ederse, o ülkeden aynı tutarda mal ithal edecektir.³⁶

The Sunday Star gazetesi Türkiye ile ABD'nin ekonomik-ticari ilişkilerini şöyle değerlendirmiştir:

"ABD, Türkiye'ye yılda yaklaşık 4.000.000 \$ değerinde mal satıyor. Öte yandan, Türkiye'den yaklaşık 12.000.000 değerinde mal satın alıyor. İlaveten 5.000.000

³⁵ Kanununun maddeleri şöyledir: "Madde 1 - Kambiyo, nokut, esham ve tahvilât alım, satımının ve memleketten ihracının tanzim ve tahdidi ve Türk parası kıymetinin korunması zımında kararlar ittihazına İcra Vekilleri Heyeti salâhiyetlidir. Madde 2 - Bu kararlar (Türk parası kıymetini koruma) başlığı altında gazetelerle ve sair münasip vasıtalarla neşrî ilân olunur. Meriyeti tarihi metninde yazılı bulunmayan kararlar, neşrinin ertesi gününden muteber olur. Madde 3 - İcra Vekilleri Heyetince ittihaz olunacak kararlara muhalif hareket eden bankalarla birinci maddede yazılı işlerle iştigal eden sair müesseseler hakkında kanunî takibat yapılarak mahkemelerce bunların on beş günden iki seneye kadar muamele icrasından men ve tatiline karar verilmekle beraber beş yüz liradan yüz bin liraya kadar ağır para cezası dahi hükmedilir. Bu hareketi itiyat eden banka ve müesseseler set olunur. Muhalif hareket banka ve müesseselerin merkezi tarafından yapılmış veya yaptırılmış ise tatil ve set kararlara o banka ve müessesenin Türkiye'deki bilcümle şubelerine de şâmilidir. Şubeler kendiliklerinden yapmışlarsa karar yalnız o şubeler hakkında tatbik olunur. Muvakkaten tatile mahkûm olan banka ve müesseseler tatil müddetince kendilerine menfaat temin edecek yeni muameleler icrasından memnurdurlar. Şu kadar ki üçüncü şahısların hukukunu alâkadar edecek muamelelerle evvelce yapılmış olupta kanunî müddete tâbi olan işlere devam olunur. Madde 4 - Her nerede ve ne suretle olursa o'sun İcra Vekilleri Heyeti kararlarına muhalif hareket eden ve ettiren banka ve müesseselerin müdürleriyle alâkadar memurları ve sair şahıslar Türk Ceza Kanununun 358 ve 359 uncu maddelerinde yazılı cezalarla cezalandırılırlar. Madde 5 - İcra Vekilleri Heyetince ittihaz olunacak karara muhalif hareketler için 1447 numaralı kanunla sair kanunlarda yazılı ceza hükümleri cari olmayıp bu kanundaki cezalar tatbik olunur. Madde 6 - Bu Kanun neşri tarihinden üç sene müddetle muteberdir. Madde 7 - Bu Kanun hükümlerinin icrasına İcra Vekilleri Heyeti memurdur." Bkz. "Türk Parasının Kıymetini Koruma Hakkında Kanun", T.C. Resmi Gazete, Sayı: 1433, 25 Şubat 1930, s. 8733. The Sunday Star gazetesinde, bu kanun ile Türkiye'de hükümet izni olmadan döviz ticareti yapılmasını imkânsız hale getirildiği haberi yayımlanmıştır. Gazetede hükümetin amacının, Türk parasının değer kaybetmesini ve ülke ekonomisinin bozulmasını önlemek olduğu belirtilmiştir. Bkz. "Disarmament Issue and Trade", The Sunday Star, Washington D.C., July 24, 1932, p. 3.

³⁶ Semih Bulut (2008). Mustafa Kemal Paşa Dönemi Türkiye-ABD İlişkileri (1923-1938), Basılmamış Doktora Tezi, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Bulut, a.g.e., s. 119-210; Bilsay Kuruç (1988). Belgelerle Türk İktisat Politikası I. Cilt (1929-1932), Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları No: 569, S. 364.

\$'lık Türk malı, Birleşik Devletler'e Avrupa ülkeleri üzerinden dolaylı olarak ulaşmakta. ABD'nin halı, kayısı çekirdeği, zımpara cevheri, incir, kuru üzüm, meyan kökü, badem, ceviz, çam fıstığı ve Antep fıstığı, zeytinyağı, çömlek, tütün, palamut ve yüne olan talebi, ticaret dengesini Türk ihracatçıların yararına kuruyor."³⁷

Söz konusu koşullar göz önüne alındığında Türk Hükümeti'nce öngörülen ithalat kotasının ABD basınında yer alacağı tahmin edilebilmektedir. The Evening Star'da 17 Kasım 1931'de kota hakkında şu haber paylaşılmıştır:

*"Hükümet, Türkiye'de 1000 maddenin ithalatını büyük ölçüde sınırlayan ve dış ticareti neredeyse felç eden bir kararname çıkardı. ABD bundan en çok zarar gören ülkeler arasında. Pek çok ülkeden diplomatik protestolar bekleniyor. Kota; otomobil, sinema filmi, kamera filmi, otomobil lastiği ve radyo gibi Amerikan mallarının ithalatını etkin bir şekilde sınırlandırıyor."*³⁸

Yine The Evening Star'a göre 1931 yılı Türkiye için ekonomik çöküş tehlikesine karşı ulusal bir seferberlik ile sonlanmıştır. 1932 ise ekonomik istikrara doğru zorlu bir sürecin başlangıcıdır. Gazete, Türk Hükümeti'nin ithalatı dış ticareti felç edecek düzeyde kısıtlamasını bu amaç doğrultusunda bir adım olarak değerlendirmiştir.³⁹

2. Türk-Amerikan Ekonomik Etkileşiminin ABD Basınına Yansımaları

Mustafa Kemal Paşa Dönemi'nde Türkiye-ABD ilişkileri, ticari ve ekonomik ağırlıklıdır. Türkiye, 20 Şubat 1926'da, ABD ile altı ay geçerli bir modus vivendi (geçici anlaşma) imzalamıştır.⁴⁰ Bu tarihten itibaren modus vivendilerle yürütülen Türk-Amerikan ekonomik ilişkilerinde, iki ülke birbirlerine "*en ziyade müsaadeye mazhar millet*" statüsü vermiştir. Böylece gümrük vergilerinde önemli indirimler yapılmaya başlanmıştır. Türkiye'de bu tür düzenlemeleri 10 Nisan 1929'dan sonra geçersiz kılacak bir kanun çıkarılması üzerine, iki ülke arasında kalıcı bir anlaşma yapma gereği hâsıl olmuştur. 8 Eylül

³⁷ "New Tariff Law Sought in Turkey", *The Sunday Star*, Washington D.C., August 17, 1929, p. 5.

³⁸ "Turkey Bars Imports", *The Evening Star*, Washington D.C., November 17, 1931, p. B-1.

³⁹ "Turkey Mobilizes to War on Slump", *The Evening Star*, Washington D.C., January 1, 1932, p. A-10. Gazetenin bir başka sayısında da ithalat kotasının olumsuz bir sonucu olarak Türkiye'de kaçakçılığın arttığı belirtilmiştir. Kaçakçılar, başka türlü satın alınamayan malları temin edebilmektedir. Gazeteye göre, Türkiye'ye yıllık yasal ithalatın kabaca dörtte biri kadar kaçak mal girmekte; genelde kahve, şeker, tütün ve alkol gibi tekel ürünlerinin kaçakçılığı yapılmaktadır. Bkz. "Turkey Moves to Curb Smuggling Activities", *The Evening Star*, Washington D.C., July 7, 1932, p. D-7.

⁴⁰ Mustafa Aydın, Çağrı Erhan and Gökhan Erdem (2002). "Chronology of Turkish-American Relations", Ankara University: *Faculty of Political Science*, s. 249; Brad Halverson (2010). *Turkish-American Relations From 1923-1960*, Unpublished PhD Thesis, İstanbul: Yeditepe University, Graduate Institute Of Social Sciences, s. 14.

1929'da Türkiye-ABD arasında bir ticaret ve denizcilik anlaşması yapmak için resmi görüşmeler başlamıştır. Müzakereler neticesinde 1 Ekim 1929'da "Türk-Amerikan Ticaret ve Seyr-ü Sefain Muahedenamesi" imzalanmıştır.⁴¹

Türkiye Cumhuriyeti ile ABD'nin ekonomik ilişkilerinin somut düzeyde başlangıcı olan bu anlaşma 13 Nisan 1930'da The Sunday Star gazetesinde yer bulmuştur. Gazetenin haberine göre, Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) ve ABD Senatosu tarafından onaylanan anlaşma ile iki devletin birbirine "en ziyade müsaadeye mazhar millet" muamelesi yapacağı belirtilmiştir.⁴²

Anlaşma ile temeli atılan ticari ilişkilerin geliştirilmesi ABD'de yerel basına da yansımıştır. The Bismarck Tribune gazetesinde, gelişen ve modernize olan Türkiye'nin Amerikan sanayi ürünlerine talebinin artacağını; Bismarck şehrinin de bu ticari ilişkilerden fayda sağlayabileceği bildirilmiştir. Ayrıca Türkiye'nin Latin alfabesine geçmiş olmasının iki ülke arasındaki ticari ilişkilerin geliştirilmesine katkıda bulunacağı da belirtilmiştir.⁴³

Türkiye-ABD münasebetinin gelişmeyi sürdürdüğü 1930'lu yıllarda, Türkiye'nin ekonomik ve ticari yapısında görülen değişimler ABD basınında "Amerikan etkisi" şeklinde açıklanmıştır. New Britain Herald gazetesinde, 24 Ocak 1930 tarihinde, Türkiye'nin tek fiyat standardını benimseyeceği hakkında bir haber bulunmaktadır. Haber, Türkiye'de ekonomik istikrarın sağlanması için ABD'nin dürüst ve açık ticaret usulünün benimsenmesi; dükkânlarda ve pazarlarda pazarlığın yerini dürüst ticaret, güvenilir mallar ve sabit fiyatların alması gerektiğini öne sürmektedir.⁴⁴

Dönemin Maliye Bakanı Şükrü (Saraçoğlu) Bey'in 1931'deki ABD ziyareti, ekonomide Amerikan modelinin örnek alındığı fikrini kuvvetlendirmiştir. Bu ziyaret, Amerikan iş çevreleriyle temaslarda bulunmak; sosyal hizmetler ve bankacılıkta kullanılmak üzere kredi temin etmek; Türkiye'de pamuk sanayisini tesis etmek için Amerikalı pamuk uzmanlarının Türkiye'ye gelmesini sağlamak ve ABD'nin finans ve ekonomi sistemi üzerinde incelemeler yapmak amacıyla gerçekleştirilmiştir.⁴⁵ Ziyaret The Evening Star'a, Bakan Şükrü Bey'in Amerikan

⁴¹ Bulut, *a.g.e.*, s. 128-131; "Treaty of Commerce and Navigation Between the United States Of America and the Turkish Republic" (April 1931). *The American Journal of International Law*, Vol. 25, No: 2, Supplement: Official Documents, Cambridge University Press, p. 116-119; Fahir Armaoğlu (1991). *Belgelerle Türk-Amerikan Münasebetleri (Açıklamalı)*, Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları, s. 113-116.

⁴² "Turkey Ratifies Treaty", *The Sunday Star*, Washington D.C., April 13, 1930, p. 1.

⁴³ "Bismarck's Eyes On China, Turkey", *The Bismarck Tribune*, Bismarck S.D, January 4, 1929, p. 4.

⁴⁴ "Turkey Soon to Adopt Honest, One Price Standarts", *New Britain Herald*, New Britain, Connecticut, January 24, 1930, p. 23.

⁴⁵ Bulut, *a.g.e.*, s. 133-134.

sanayi ve tarım yöntemlerini incelemek ve ABD ile finansal ve ekonomik ilişkiler kurmak için Türk Hükümeti adına New York'a gittiği şeklinde yansımıştır.⁴⁶

1930'lu yıllarda, Türk-Amerikan ekonomik etkileşiminin en somut örneği, Türkiye'nin talebiyle ABD'den gelen teknik uzmanlar olmuştur. 1932'de Jeolog ve Metalürji Uzmanı Sidney Paige; Demiryolu Uzmanı Charles E. Bell; Gümrük Uzmanı Robert H. Vorfeld; altın madeni sanayisi ile ilgili araştırma yürütmesi için Matthew Van Sicken; tütün, tuz ve alkol tekelleri üzerine çalışması için ise Wallace Clark Türkiye'ye getirtilmiştir. Ayrıca 1933'te Türk ekonomisiyle ilgili genel bir rapor hazırlaması için Walker D. Hines ve ekibi görevlendirilmiştir. Hatta Hines'in hazırlayacağı raporun gelecekte ülkenin ekonomik programı olarak kullanılması planlanmıştır. Hines 1934'te ölünce projenin başına Goldthwaite H. Dorr, geçmiştir. Princeton Üniversitesi'nden Edwin W. Kemmerer de projeye destek olmuş; sonuçta "Hines-Dorr-Kemmerer Raporu" olarak bilinen 1800 sayfalık bir çalışma meydana getirilmiştir.⁴⁷

ABD'nin Türkiye'ye teknik uzmanlar göndermesi, Amerikan basınında geniş yer bulmuştur. The Times-News gazetesi, 3 Şubat 1933'te Birleşik Devletler Kabinesi'nin Türkiye'nin tekellerini, devlet gelirlerini ve demiryollarını modernize ederek ABD'deki verimlilik düzeyine ulaştırmak üzere bir grup finansal uzman görevlendirmeyi kabul ettiğini bildirmiştir.⁴⁸ The Evening Star gazetesi ise 23 Nisan 1933 tarihli haberinde Türklerin, Amerikan deneyimine dayanan, Türkiye koşullarına uygulanabilecek geniş bir ekonomik modernleşme programı formüle etme isteğinde olduğuna dikkati çekmiştir. Tanınmış pek çok uzmanın Washington'dan Türkiye'ye giderek bu kapsamda müşterek bir çalışma yürüteceği de haberde belirtilmiştir.⁴⁹ Aynı tarihli The Sunday Star gazetesinde bu durum şöyle yorumlanmıştır:

"Osmanlı Devleti'nin yıkıntılarından doğan Cumhuriyetin aydın lideri, Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal, eski sultan topraklarının ekonomik modernleşmesini Amerikan beyinlerinin yardımı ile tamamlamaya karar verdi. 8-9 seçkin uzman; demiryolları taşımacılığı, altın madenciliği, bakır üretimi, pamuk

⁴⁶ "Turkey Sends Visitor", *The Evening Star*, Washington D.C., October 7, 1931, p. A-5.

⁴⁷ Bulut, *a.g.e.*, s. 136-137. ABD'li uzmanların Türkiye'ye gelişinden önceki bir başka önemli gelişme, Curtiss-Wright Corporation'ın Türkiye'de bir üretim tesisi açmasıdır. Şirket, ülkeye havaalanları ve havayolları kurmak, sivil ve askeri uçakların üretim ve dağıtımına başlamak için ABD'den uzmanlar göndereceğini açıklamıştır. Bu amaçla Kayseri'de bulunan devlete ait bir fabrika, Amerikan tipi ticari ve askeri uçakların üretimi için devralınmıştır. The Evening Star'da bu konuda bir haber bulunmaktadır. Bkz. "Turkey to Have U.S. Plane Factory", *The Evening Star*, Washington D.C., February 8, 1932, p. A-5.

⁴⁸ "To Americanize Turkish Affairs", *The Times-News*, Hendersonville N.C., February 3, 1933, p. 4.

⁴⁹ "Turkey Drafting American Experts", *The Evening Star*, Washington D.C., April 23, 1933, p. A-5.

yetiştiriciliği, bağıcılık ve gümrük tarifesi ile ilgili konularda, yeni Türkiye'yi etkili ve makul bir şekilde 20. Yüzyıl standardına getirmek üzere Gazi'ye tavsiye vermekle görevlendirildi. (...) Mustafa Kemal'in ülkesindeki harp sonrası Amerikan diplomatik temsilcileri, Amiral Bristol, Büyükelçi Grew ve emekli Büyükelçi Sherrill, Gazi'nin Türkiye'yi kelimenin tam anlamıyla modern bir devlet haline getirme konusundaki kararlılığını açıkça ifade etti. Amerikan halkı, bu görevde yardımcı olmak üzere kendi yurttaşlarının seçilmesinden memnuniyet duyuyor."⁵⁰

The Key West Citizen gazetesinin 4 Ağustos 1933 tarihli sayısına göre, Türkiye'nin ekonomik açıdan yeniden doğuşunu hazırlamak üzere, ABD'li uzmanlar Mustafa Kemal Paşa'nın davetiyle ülkeye gelmiştir. Gazeteye göre Mustafa Kemal Paşa tarafından planlanan ekonomik canlanma, Walker D. Hines'in öncülüğünde yürütülmeye başlanmıştır. Diğer uzmanlar ise araştırma turlarıyla Ankara'dan ayrılarak altın ve petrol arayışlarına katılmıştır. Wallace Clarke, devlet tekellerinin yönetimini yeniden düzenlemekle görevlendirilmiş; dört ay çalıştıktan sonra tütün, alkol ve tuz gibi büyük devlet tekellerinin yeniden örgütlenmesini öneren bir rapor sunmuştur. Habere göre Clarke, devlet tekellerinin tamamen ticari işletmeler olarak yönetilmesi ve Türkiye'de Amerikan pazarlama yöntemlerinin yaygınlaştırılması gibi yeni fikirler de ortaya atmıştır. Fakat bu fikirler çoğunlukla kabul görmemiştir.⁵¹

3. ABD Basınına Göre Türkiye'de Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı

1930-1933 yılları arasında Türkiye'de ekonomik meselelere devlet tarafından yön verilmeye başlanmış; gerekli hususlar incelemeye tabi tutularak programlaştırılmıştır. Değerlendirme sürecinde Hükümet, Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa'yı sıklıkla bilgilendirmiştir. Genelkurmay Başkanı Mareşal Fevzi (Çakmak) Paşa ile sanayi kuruluşlarının yeri üzerine uzun müzakereler gerçekleştirilmiştir. Sonunda Mustafa Kemal Paşa'nın da üzerinde çalıştığı Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı oluşturulmuştur.⁵²

Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı: ham maddeleri memlekette yetişen ya da kısa zamanda içerde temini mümkün görülen sanayi kollarının ele alınması; bu

⁵⁰ "Americanizing Turkey", *The Sunday Star*, Washington D.C., April 23, 1933, p. 2.

⁵¹ "Expert Americans Pilot Turks at Start of Kemal's New Deal", *The Key West Citizen*, Florida, August 4, 1933, p. 1.

⁵² Afet İnan (1972). *Devletçilik İlkesi ve Türkiye Cumhuriyeti'nin Birinci Sanayi Planı 1933*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, s. 13. Gazi Mustafa Kemal, 1931 Genel Seçimleri dolayısıyla yayımlanan beyannamesinde çiftçilere yönelik bir kredi sisteminin teşkil edileceğini ve kooperatifler kurularak üreticilerin koşullarının iyileştirileceğini ifade etmiştir. Bkz. *Atatürk'ün Tanim, Telgraf ve Beyannameleri IV (ATTB)* (1992). Ankara: ATAM Yayınları, s. 606. Beyanname Amerikan basınında da yer almıştır. Bkz. "Farm and Labor Aid Promised for Turkey", *The Evening Star*, Washington D.C., April 21, 1931, p. B-14.

sanayi kolları büyük sermaye ve teknik kuvvet gerektireceğinden kuruluşlarının devlete ya da milli müesseselere bırakılması ve kurulmasına karar verilen sanayinin üretim kapasitesinin, memleketin ihtiyaç ve tüketimiyle orantılı olması esaslarını içermiştir.⁵³ Cumhuriyet döneminin bu ilk sanayi planı, ülkenin doğal kaynaklarının değerlendirilmesini; insan gücü ile var olan maddi imkânların kullanılmasını ve bu amaçlarla fabrikalar kurulmasını hedeflemiştir. Plan kapsamına alınan sektörler, özel sanayi teşebbüslerinin gerçekleştirilmesine ve yenilerinin kurulmasına yardımcı olmuştur. Yerli sanayi, ülkede tarım alanında da dengeli bir faaliyet zemini yaratmıştır. İleride bu planlı kalkınma Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarına iş gücü ve istihdam getirerek toplum yaşamına büyük ölçüde etkileyecektir.⁵⁴

The Coolidge Examiner gazetesi, kurulduğunda boş bir hazine devralan Türkiye Cumhuriyeti'nin doğal kaynaklar bakımından zengin olduğuna dikkat çekmiştir. Gazeteye göre ülkede; bakır, gümüş, çinko, krom cevheri, manganez, lületaşı, boraks, zımpara, kömür ve demir mineralleri; yaklaşık 21.000.000 dönüm kereste ve kayda değer miktarda kullanılmayan su enerjisi bulunmaktadır.⁵⁵ ABD basını, Türkiye'nin bu bol miktardaki hammadde kaynaklarını kullanarak bir sanayi hamlesine giriştiğine de dikkat çekmiştir The Sunday Star gazetesi, Türkiye'nin "*acele işe şeytan karışır*" şeklindeki atasözünün "*vakit nakittir*" sözüyle değiştirildiğini vurgulamıştır. Gazeteye göre, girilen yeni dönemde Mustafa Kemal Paşa ülkesine bir "*sanayi demokrasisi*" fikrini telkin etmiştir. Zira O'na göre Türkiye'nin bir "*hasta adam*" olarak nitelendirilmesi ve

⁵³ Bu planda kurulması öngörülen sanayi dalları: madencilik, maden kömürü ocakları, muntika elektrik santralleri, ev mahrukatı sanayii ve ticareti, toprak sanayii, gıda maddeleri sanayii ve ticareti, kimya sanayii, mihaniki sanayii ve denizciliktir. İnan, *a.g.e.*, s. 16.

⁵⁴ *a.g.e.*, s. 17. Türkiye'de, sanayi planından önce de kaynakların işlenmesi yönünde girişimler bulunmaktadır. Ülkede alkol üretimine başlanması buna örnek gösterilebilmektedir. Bu süreçte, alkol tekelinin müdürü şarap yapımını incelemesi için Avrupa'ya gönderilmiştir. Ayrıca Anadolu'daki zengin üzüm bölgeleri, Türkiye'nin gelecekteki şarap sanayisinin merkezi olarak seçilmiştir. Bu haber ABD basınında iki farklı gazetede yer almıştır. Bkz. "*Turks to Make Wine*", *The Sunday Star*, Washington D.C., January 20, 1929, p. 8.; "*Turkey, Once Wineless Plans to Make Her Own*", *New Britain Herald*, New Britain, Connecticut, February 02, 1929, p. 6. 17 Nisan 1934'te The Evening Star gazetesinde, Türkiye'deki şarap üretiminin başarıya ulaştığı; bir New York firmasının Türkiye'den 25.000.000 litre şarap satın aldığı şeklinde bir haber yayımlanmıştır. Habere göre, bu gelişme üzerine tekel yönetimi alkol üretimini İstanbul'a taşımaya karar vermiş; bunun için de bir fabrika inşa edilmiştir. Bkz. "*Turkish Liqueurs Sold to America*", *The Evening Star*, Washington D.C., April 17, 1934, p. C-7.

⁵⁵ Haberin devamında dokuması ve renklendirmesi beceri gerektiren halıların Türkiye'de imal edilen en önemli ürünlerden olduğu belirtilmiştir. İncir paketleme tesisleri, çırçır fabrikaları, tekstil ve şeker değirmenleri de, ülkenin sınıai yaşamında önemli yer tutmaktadır. "*The New Turkey*", *The Coolidge Examiner*, Coolidge, Arizona, October 6, 1933, p. 5.

sanayileşmiş ülkeler için açık pazar haline gelmesi, sanayi alanındaki geri kalmışlığından kaynaklanmıştır.⁵⁶

Mustafa Kemal Paşa'nın değerlendirmesinden hareketle Türkiye'de sanayi ve imar üzerine yapılan girişimler, The Evening Star gazetesindeki bir haberde şöyle ele alınmıştır:

"Türkiye uzun süredir mali sıkıntılar yaşadığından, mevcut ekonomik durgunluğu Batı kadar hissetmiyor. Ancak geleceğini teminat altına almayı ve halkının yaşam standardını yükseltmeyi hedefliyor. Makineler yerine insan gücünün kullanıldığı büyük demiryolu projesi, işsizliği belli bir oranda azaltıyor. 1000 milden fazlası tamamlanan demiryollarının, 508 mili henüz yapım aşamasında; Zengin Ereğli kömür madenlerine ve Ergani bakır madenlere de açılan hatlar da dâhil olmak üzere, 750 mili ise planlanmış durumda. Ülkenin diğer bayındırlık çalışmaları; geniş bir karayolu sistemi, liman inşaları ve Anadolu bozkırlarında sulama projelerini içeriyor. Dengeli bir bütçe, elverişli bir ticaret dengesi ve Maliye Bakanı'nın enflasyon yaşanmayacağına dair açıklaması, Türkiye'deki olumlu tabloya katkıda bulunuyor. (...) Ekonomik bir rahatlama sağlamak üzere hükümet; demiryollarını, tarımı, tütün, tuz, alkol gibi devlet tekellerini yeniden düzenlemeyi ve petrol kuyularından yararlanmayı planlıyor. Bu çabalar Türkiye'nin gelecekteki ekonomik politikalarını şekillendirmeye de yardımcı olacak. (...) Sanayileşmeyi de hedefleyen Türkiye, Sovyet Rusya'dan ödünç aldığı 20.000.000 \$ değerindeki teknik ekipman ile büyük tekstil ve şeker fabrikaları kurmayı planlıyor."⁵⁷

The Evening Star'da Türkiye'deki sanayileşme girişimlerinin yanında İsmet Paşa'nın başbakanlığı sırasında yapılan diğer atılımlara da yer verilmiştir. Gazetenin 15 Eylül 1931 tarihli haberinde şu yorum yer almıştır:

"General, devlet adamı ve Gazi'nin sağ kolu İsmet Paşa, başka bir zayıf yavruyu daha başbakanlığının genişleyen kanatları altına aldı. İlki; yani Kemalist rejim altında doğan demiryolları, kendi ayakları üzerinde durabilen sağlam ve yetenekli bir evlat oldu. İsmet Paşa, kartal gözlerini o yöne çevirene kadar Türk donanmasının sadece adı vardı. Şimdi Türkiye'nin hedefi, daha büyük ve daha güçlü bir donanma. 1931-1932 bütçesindeki 1.000.000 \$'lık artış bunu mümkün kılacak. (...) Türkiye Cumhuriyeti bir barış politikasına sıkıca bağlı kalsa da, sınırlarını ihmal etmiyor. Ordu, cumhuriyet yönetimi altında iyice örgütlendi; öyle ki, tasarruf etmek zorunda olan hükümet, silahlı kuvvetlere 4.500.000 \$'lık

⁵⁶ "Industrialism Grows in Eastern Europe", *The Sunday Star*, Washington D.C., April 5, 1931, p. 4.

⁵⁷ "Soviet and Japan Speed Recovery", *The Evening Star*, Washington D.C., July 19, 1933, p. B-4.

bir pay ayırıyor. Havayolları da Kemalistler tarafından kuruldu. Cumhuriyetten önce Türkiye'nin hiç kullanılmayan az sayıda uçağı bulunuyordu.”⁵⁸

Anlaşılacağı üzere, Mustafa Kemal Paşa Dönemi'nde en mühim amaç; Türkiye'nin bir barış politikası izlemesi, kendi sınırları dâhilinde etkin bir savunma kuvvetiyle korunması ve mevcut kaynaklarından istifade ederek bir kalkınma sürecine girmesidir. Mustafa Kemal Paşa, bu kalkınma sürecini şöyle tanımlamıştır:

“Ekonomik kalkınma; Türkiye'nin, hür müstakil, daima daha kuvvetli, daima daha refahlı Türkiye idealinin, bel kemiğidir. Türkiye bu kalkınmada iki büyük kuvvet serisine dayanmaktadır: Toprağının iklimleri, zenginlikleri ve başlı başına bir servet olan coğrafi vaziyeti ve bir de, Türk milletinin, silâh kadar, makina da tutmaya yarasan kudretli eli ve millî olduğuna inandığı işlerde ve zamanlarda, tarihin akışını değiştirir celâdetle tecelli eden, yüksek sosyal benlik duygusu...”⁵⁹

Beş Yıllık Sanayi Planı, Mustafa Kemal Paşa'nın bu vizyonu dâhilinde atılmış bir adım olarak görülebilmektedir. Planın resmi olarak yürürlüğe girmesi The Evening Star'ın 7 Aralık 1933 tarihli sayısında şu cümlelerle yer almıştır:

“Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa'nın önceden tamamen tarımsal bir ülke olan Türkiye'yi sanayileştirme konusundaki güçlü kampanyasına, beş yıllık bir sanayi planının kabine tarafından kabul edilmesiyle hız verildi. Plan, 22.000.000 \$ Türk sermayesi ve geçen yıl Sovyet Rusya'dan alınan 8.000.000 \$ kredi ile desteklenecek iplik, tekstil, saat, şişe, kimya ve demir fabrikaları kurulacak. Fabrikaların 12'si devlete; 2'si özel sektöre ait olacak.”⁶⁰

ABD basınında, Türkiye'deki sanayileşme ve kalkınma planının uygulamaya konulmasından sonraki gelişmelere de yer verilmiştir. İsmet Paşa'nın kömür üretimi konusundaki çalışmaları The Evening Star'da yer bulmuştur. Paşa, dönemin Maliye Bakanı Celal (Bayar) Bey ile birlikte Türkiye'nin en önemli kömür bölgesi olan Zonguldak'ı ziyaret etmiştir. Burada yıllık 1.600.000 tonluk üretim hacmini 3.500.000 tona çıkaracak yeni bir kömür programı oluşturmak üzere bizzat incelemeler yapmıştır. Hükümet, kömür

⁵⁸ “Turkey Builds Up Nucleus of Navy”, *The Evening Star*, Washington D.C., September 15, 1931, p. C-5.

⁵⁹ *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I-III (Açıklamalı Dizin İle)*, (2006). Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Araştırma Merkezi, s. 410. The Key West Citizen gazetesindeki bir habere göre; Genç Cumhuriyet'in ekonomik yeniden doğuşunu gaye edinen Mustafa Kemal, yurt gezilerinin sonunda Türkiye'yi ekonomik bölgelere ayırma kararı almıştır. Ardından Türkiye'nin ekonomik ve idari bir haritasının çıkartılacağı belirtilmiştir. Bunun yanı sıra Türk Hükümeti Anadolu'nun büyük ölçüde el değmemiş maden zenginliklerini işletmeyi de hedeflediği de bu haberde yer almıştır. Bkz. “Kemal Launches Wide Program to Rebuild Turkey”, *The Key West Citizen*, Florida, March 15, 1933, p. 1.

⁶⁰ “Turkey Adopts Plan”, *The Evening Star*, Washington D.C., December 7, 1933, p. A-9.

bakımından zengin olduğuna inanılan bölgelerde yapılan kapsamlı jeolojik araştırmalarla bu rakamları 20 kat artırmayı hedeflemiştir. Zonguldak'taki mevcut üretimini artırmak için de demiryolu inşası ve yetersiz liman tesislerinin modernizasyonu da planlanmıştır.⁶¹

The Times-News gazetesinin 23 Ocak 1934 tarihli haberinde; Türkiye'de, geniş kapsamlı devlet sanayilerinin kuruluşunda yardımcı olması hedeflenen beş yıllık plan çerçevesinde, yeni bir yasa tasarısıyla grev ve lokavtların yasaklanacağı haberi yayımlanmıştır. Haberde tasarının özel sektör için de geçerli olacağı belirtilmiştir.⁶²

Türkiye'de bulunan ham maddelerin devlet eliyle kurulacak fabrikalarda işletilmesi Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı'nın esaslarından biridir. Bu doğrultuda yapılan yatırımların çoğu, 1933'te kurulan Sümerbank ve 1935'te kurulan Etibank aracılığıyla gerçekleştirilmiştir.⁶³ Bir kükürt fabrikasının kurulması ve işletilmesi görevi ise Sümerbank'a verilmiştir.⁶⁴ The Key West Citizen gazetesinde Türkiye'nin en önemli kükürt madenini resmi Sümerbank'a ve yarı resmi İş Bankası'na devrettiği haberine yer verilmiştir. Haberin devamında bankanın, Isparta'ya bağlı Keçiborlu ilçesindeki zengin kaynakları işleterek kükürt ithalatına son vereceği belirtilmiştir.⁶⁵ Türkiye'nin plan dâhilinde var olan kaynaklarından yararlanmaya başladığı bu misalde görülmektedir.

Ham madde sanayileşmesinin bir başka örneği The Coolidge Examiner gazetesinin 16 Mart 1934 tarihli sayısında bulunmaktadır. Gazete, Türkiye'nin açıkladığı beş yıllık sanayileşme planında yün üretiminin hükümet tarafından teşvik edilen 4 büyük sanayi kolu arasında yer alacağını bildirmiştir. Haberde ayrıca, temel bir ham madde olan yünün, sanayi planına dâhil edilmesinin tabii bir durum olduğu vurgulanmıştır.⁶⁶

12 Şubat 1935'te The Evening Star'da yayımlanan bir habere göre Başbakan İsmet Paşa, Türkiye'nin Beş Yıllık Sanayi Planı'nın gereken şekilde

⁶¹ "Turkey is Pushing Coal Trade Boom", *The Evening Star*, Washington D.C., December 12, 1933, p. D-7.

⁶² "Turkey Bans Strikes", *The Times-News*, Hendersonville N.C., January 23, 1934, p. 6.

⁶³ Abdullah Takim and Ensar Yılmaz (April 2010). "Economic Policy During Atatürk's Era in Turkey (1923-1938)", *African Journal of Business Management*, Vol. 4 (4), p. 553,

⁶⁴ Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı'nda, Kükürt Fabrikası'nın yanında; Bakırköy Bez Fabrikası, Malatya Bez ve İplik Fabrikası, Kayseri Pamuklu Fabrikası, Nazilli Basma Fabrikası, Ereğli Bez Fabrikası, Kendir Sanayii, Bursa Merinos Fabrikası, Karabük Demir ve Çelik Fabrikaları, İzmir Birinci Kâğıt Fabrikası, Selüloz Fabrikası, Gemlik Suni İpek Fabrikası, Hamızı Kibrit Fabrikası, Süperfostat Fabrikası, Klor Fabrikası, Porselen Fabrikası, Gülyağı Fabrikası ve Süngercilik Şirketi'nin de kurulması görevi Sümerbank'a verilmiştir. Bkz. İnan, *a.g.e.*, s. 18-19.

⁶⁵ "Turkey Exploits Its Own Sulphur", *The Key West Citizen*, Florida, February 6, 1934, p. 1.

⁶⁶ "Wool Still Ranks as Major Industry", *The Coolidge Examiner*, Coolidge, Arizona, March 16, 1934, p. 5.

işlediğini ve her birkaç ayda bir yeni fabrikaların açıldığını belirtmiştir. İsmet Paşa, Zonguldak'taki sömük fabrikasının açılışında demir ve kömürü; “*Türk sınıai yaşamının omurgası*” olarak nitelendirmiştir. Ayrıca; 1923'te Türkiye'de 600.000 ton kömür imal edildiğini; zamanla üretimin 2.000.000 tona ulaştığını ve bu rakamın daha da artacağını ifade etmiştir.⁶⁷

Sonuç

Osmanlı Devleti, tarihsel süreçte Batı'daki gelişmeleri gereken düzeyde takip edememiştir. Coğrafi keşiflerin ve dünyanın iktisadi düzenini yeniden şekillendiren Sanayi İnkılabı'nın göz ardı edilmesi, ekonomideki bozulmaların temel etkeni olmuştur. Ekonomik gelişimini tamamlayamayan Osmanlı Devleti, alınan ilk dış borçtan, Düyun-u Umumiye idaresinin kuruluşuna, kademeli bir şekilde iktisadi hürriyetini yitirmiştir. I. Dünya Savaşı esnasında, Türkiye'nin muharip taraf olması vesilesiyle dış borçlanma ve bütçe açıkları gittikçe büyümüştür.

Milli Mücadele'nin başarıya ulaşmasının akabinde, TBMM tarafından bir cumhuriyet rejimi teşkil edilmiştir. Türkiye'de her alanda tam bağımsız, milli bir ekonomi modeli benimsenmesi de bu cumhuriyetin erken evrelerine tekabül etmektedir. Osmanlı Devleti'nin dış unsurların güdümündeki ekonomi politikalarının tam tersi olan yeni iktisadi sistem, ulusalcı bir yaklaşımla ele alınmıştır.

Kemalist ideolojinin ekonomi politikası olarak da nitelendirilen Devletçilik, Türkiye'nin kendi iç dinamiklerine münhasır bir kalkınma stratejisi olarak yükselmiştir. Mustafa Kemal Paşa bu ekonomi politikasını, Genç Cumhuriyet'in iktisadiyatını sağlam temeller üzerine oturtmak gayesiyle tasarlamıştır. Devletçilik, Batılı otoriter-totaliter rejimlerdeki katı devletçi politikalarından ziyade özel teşebbüse de yaşama imkânı tanıyan, kısmi liberal tınlar barındıran, kendine özgü bir yapıya sahiptir. Türk İnkılabı'nın en mühim bileşenlerinden birini teşkil eden Devletçilik, dar bir zaman diliminde, Türkiye'nin ihtiyaç duyduğu çağdaş ekonomik düzeye ulaşmasına yardımcı olmuştur.

Mustafa Kemal Paşa'nın fikir önderliğini yaptığı Türk İnkılabı'nın başarıları, muhtelif yönleriyle yabancı basına da yansımıştır. Tabii olarak inkılabın ekonomik boyutu da küresel ölçekte basına yansımıştır. Bilhassa araştırmancının ana eksenindeki ABD basınında, Türkiye'deki ekonomik gelişmeler üzerine çok sayıda haber bulunmaktadır. Zira Mustafa Kemal Paşa dönemindeki Türkiye-ABD ilişkileri ekonomik ve ticari ağırlıklıdır. Meseleye ışık tutmak üzere; *The Evening Star*, *The Key West Citizen*, *The Times-News*, *The Coolidge*

⁶⁷ “New Factories Rising on Turkish Horizon”, *The Evening Star*, Washington D.C., February 12, 1935, p. B-10.

Examiner, New Britain Herald ve The Bismarck Tribune gazetelerinde, Türkiye'deki devletçiliğe ilişkin haberler tespit edilmiştir.

Tarama yöntemiyle elde edilen bilgiler, belirli başlıklar çerçevesinde değerlendirilmiştir. İlk olarak, Türk Hükümeti'nin, devletçilik politikası çerçevesinde, muhtelif alanlardaki millileştirme çalışmalarının ABD basınına yansımalarına yer verilmiştir. Gazetelerde, yabancı unsurların idaresinde bulunan şirketlerin hükümet tarafından millileştirilmesi, tarafsız bir bakış açısıyla ele alınmıştır. Fakat iş gücünde millileştirmelere gidilmesi, Türkiye'deki yabancıların işlerini kaybetmeleri olarak aksettirilmiştir. Ayrıca, dış ticaret açığını önlemek amaçlı koyulan ithalat kotası da ABD'nin ekonomik çıkarlarına ters düştüğünden olumsuz karşılanmıştır. Gazetelerde, bu iki gelişmeye dair genel algı; bu uygulamaların Türkiye'de iş gücü kaybına ve dış ticaretin durmasına sebep olarak ekonomiyi olumsuz etkileyeceği şeklindedir.

İkinci başlık altında, Türkiye'nin, ekonomik alanda ABD'den etkilendiğine dair göreceli algıyı içeren haberlere yer verilmiştir. Söz konusu haberlerdeki hâkim bakış açısı, yeni Türkiye'nin iktisadi politikalarında Amerikan modelinin örnek alındığıdır. Türk yetkililerin mali inceleme amaçlı ABD'ye gitmesi; Amerikalı uzmanların Türkiye'nin iktisadiyatı üzerinde çalışma yapmak üzere ülkeye davet edilmesi gibi hadiseler basındaki bu algıyı kuvvetlendirmiştir. Özetle, basında Türkiye'nin iktisadi hayatında Amerikan sistemini örnek alarak gelişmesini hızlandırabileceği ana fikri hâkimdir.

Son bölümde, Türkiye'nin Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı eksenindeki haberlere yer verilmiştir. Türkiye'nin bu ilk kalkınma planı, ABD basınında geniş yankı bulmuştur. Ülkedeki hızlandırılmış sanayileşme denemesi çerçevesinde kurulan banka ve fabrikalar, altyapı imar faaliyetleri ve savunmaya dair atılımlar gazetelerde sıkça yer almıştır. Haberler göz önüne alınarak Türkiye'deki bu gelişmelerin ABD'de ilgiyle takip edildiği söylenebilmektedir. Döneme ait gazetelerde, ülkenin doğal kaynaklarına ve iktisadi potansiyeline sıkça vurgu yapılarak bunların iyi kullanılması halinde Türkiye'nin hızla gelişeceği görüşüne ulaşılmaktadır.

Araştırmada, ABD basınında etkinlik gösteren gazetelerden elde edilen verilere dayanılarak Türk İnkılabı'nın devletçi stratejilerinin müspet yahut menfi yönleri ortaya konulmuştur. Genel tabloya bakıldığında, Türkiye'de Devletçilik'in gelişim sürecinin ABD basınında yakından izlendiği; Mustafa Kemal Paşa'nın ve gerçekleştirdiği iktisadi reformların genelde olumlu bir bakış açısıyla değerlendirildiği sonucuna varılabilmektedir.

Kaynakça

1. Gazeteler

- "10.000 Lose Jobs", *The Evening Star*, Washington D.C., June 6, 1932, p. A-5.
- "Americanizing Turkey", *The Sunday Star*, Washington D.C., April 23, 1933, p. 2.
- "Bismarck's Eyes On China, Turkey", *The Bismarck Tribune*, Bismarck S.D, January 4, 1929, p. 4.
- "Disarmament Issue and Trade", *The Sunday Star*, Washington D.C., July 24, 1932, p. 3.
- "Expert Americans Pilot Turks at Start of Kemal's New Deal", *The Key West Citizen*, Florida, August 4, 1933, p. 1.
- "Farm and Labor Aid Promised for Turkey", *The Evening Star*, Washington D.C., April 21, 1931, p. B-14.
- "Foreigners Curbed in New Turkey", *The Sunday Star*, Washington D.C., August 30, 1931, p. 5.
- "Industrialism Grows in Eastern Europe", *The Sunday Star*, Washington D.C., April 5, 1931, p. 4.
- "Kemal Launches Wide Program to Rebuild Turkey", *The Key West Citizen*, Florida, March 15, 1933, p. 1.
- "New Factories Rising on Turkish Horizon", *The Evening Star*, Washington D.C., February 12, 1935, p. B-10.
- "New Tariff Law Sought in Turkey", *The Sunday Star*, Washington D.C., August 17, 1929, p. 5.
- "Reorganizing of Turkey", *The Sunday Star*, Washington D.C., August 10, 1930, p. 1.
- "Republican Turkey is Nine Years Old", *The Coolidge Examiner*, Coolidge, Arizona, December 16, 1932, p. 4.
- "Soviet and Japan Speed Recovery", *The Evening Star*, Washington D.C., July 19, 1933, p. B-4.
- "Türkiye'de Türk Vatandaşlarına Tahsis Edilen Sanat ve Hizmetler Hakkında Kanun", *T.C. Resmi Gazete*, Sayı: 2126, 16 Haziran 1932, s. 1564.
- "Türk Parasının Kıymetini Koruma Hakkında Kanun", *T.C. Resmi Gazete*, Sayı: 1433, 25 Şubat 1930, s. 8733.
- "The Changing World", *The Evening Star*, Washington D.C., June 20, 1934, p. A-3.

"The New Turkey", *The Coolidge Examiner*, Coolidge, Arizona, October 6, 1933, p. 5.

"The Story the Week Has Told", *The Sunday Star*, Washington D.C., September 07, 1930, p. 3.

"To Americanize Turkish Affairs", *The Times-News*, Hendersonville N.C., February 3, 1933, p. 4.

"Turkey Adopts Plan", *The Evening Star*, Washington D.C., December 7, 1933, p. A-9.

"Turkey Bans Strikes", *The Times-News*, Hendersonville N.C., January 23, 1934, p. 6.

"Turkey Bars Imports", *The Evening Star*, Washington D.C., November 17, 1931, p. B-1.

"Turkey Builds Up Nucleus of Navy", *The Evening Star*, Washington D.C., September 15,

"Turkey Buys Phone System", *The Evening Star*, Washington D.C., August 14, 1935, p. A-2.

"Turkey Drafting American Experts", *The Evening Star*, Washington D.C., April 23, 1933, p. A-5.

"Turkey Ends Shipping War", *The Evening Star*, Washington D.C., July 1, 1932, p. A-6.

"Turkey Exploits Its Own Sulphur", *The Key West Citizen*, Florida, February 6, 1934, p. 1.

"Turkey Mobilizes to War on Slump", *The Evening Star*, Washington D.C., January 1, 1932, p. A-10.

"Turkey Moves to Curb Smuggling Activities", *The Evening Star*, Washington D.C., July 7, 1932, p. D-7.

"Turkey is Pushing Coal Trade Boom", *The Evening Star*, Washington D.C., December 12, 1933, p. D-7.

"Turkey to Have U.S. Plane Factory", *The Evening Star*, Washington D.C., February 8, 1932, p. A-5.

"Turkey, Once Wineless Plans to Make Her Own", *New Britain Herald*, New Britain, Connecticut, February 02, 1929, p. 6.

"Turkey Planning Several Reforms", *The Sunday Star*, Washington D.C., January 6, 1929, p. 12.

"Turkey Ratifies Treaty", *The Sunday Star*, Washington D.C., April 13, 1930, p. 1.

“Turkey Restricts Foreigners’ Pay”, *The Evening Star*, Washington D.C., May 1, 1930, p. C-6.

“Turkey Sends Visitor”, *The Evening Star*, Washington D.C., October 7, 1931, p. A-5.

1931, p. C-5.

“Turkey Soon to Adopt Honest, One Price Standarts”, *New Britain Herald*, New Britain, Connecticut, January 24, 1930, p. 23.

“Turkey to Spend 18 Millions for New Fighting Planes”, *The Times-News*, Hendersonville N.C., January 2, 1936, p. 6.

“Turkish Liqueurs Sold to America”, *The Evening Star*, Washington D.C., April 17, 1934, p. C-7.

“Turks After Jobs of 10.000 Aliens”, *The Evening Star*, Washington D.C., January 2, 1933, p. A-3.

“Turks May Ban Candy For Figs and Raisins”, *The Sunday Star*, Washington D.C., April 10, 1932, p. 4.

“Turks to Make Wine”, *The Sunday Star*, Washington D.C., January 20, 1929, p. 8.

“Wool Still Ranks as Major Industry”, *The Coolidge Examiner*, Coolidge, Arizona, March 16, 1934, p. 5.

2. Kitaplar

Armaoğlu, Fahir (1991). *Belgelerle Türk-Amerikan Münasebetleri (Açıklamalı)*, Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları.

Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I-III (Açıklamalı Dizin İle), (2006). Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Araştırma Merkezi.

Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri IV (ATTB) (2006). Ankara: ATAM Yayınları.

Blaisdell, Donald C. (1929). *European Financial Control in the Ottoman Empire, “A Study of the Establishment, Activities and Significance of the Administration of the Ottoman Public Debt”*, New York: Columbia University Press.

Boratav, Korkut (1974). *100 Soruda Devletçilik*, İstanbul: Gerçek Yayınları.

Boratav, Korkut (2005). *Türkiye İktisat Tarihi, “1908-2002”*, Ankara: İmge Kitabevi.

Boratav, Korkut (2006). *Türkiye’de Devletçilik*, Ankara: İmge Kitabevi.

Güneş, İhsan (2003). *Türk Parlamento Tarihi, “TBMM V. Dönem (1935-1939)” I. Cilt*, Ankara: Türkiye Büyük Millet Meclisi Yayınları No: 33.

İnan, Afet (1972). *Devletçilik İlkesi ve Türkiye Cumhuriyeti'nin Birinci Sanayi Planı 1933*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Keçenek, Yakup ve Yentürk, Nurhan (2001). *Türkiye Ekonomisi*, İstanbul: Remzi Kitabevi.

Keser, İhsan (1993). *Türkiye'de Siyaset ve Devletçilik*, İstanbul: Gündoğan Yayınları.

Kıray, Emine (1995). *Osmanlı'da Ekonomik Yapı ve Dış Borçlar*, İstanbul: İletişim Yayınları.

Kuruç, Bilsay (1988). *Belgelerle Türk İktisat Politikası I. Cilt (1929-1932)*, Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları No: 569.

Kuruç, Bilsay (1993). *Belgelerle Türk İktisat Politikası II. Cilt (1933-1935)*, Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları No: 580.

Pamuk, Şevket (2007). *Osmanlı-Türkiye İktisadi Tarihi, "1500-1914"*, İstanbul: İletişim Yayınları.

Quataert, Donald (2017). *Osmanlı Devleti'nde Avrupa İktisadi Yayılımı ve Direniş 1881-1908*, Çev: Sabri Tekay, İstanbul: İletişim Yayınları

Tezel, Yahya S. (2015). *Cumhuriyet Dönemi'nin İktisadi Tarihi (1923-1950)*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Timur, Timur (1993). *Türk Devrimi ve Sonrası*, Ankara: İmge Kitabevi.

Toprak, Zafer (1995). *Türkiye'de Ekonomi ve Toplum (1908-1950), "Milli İktisat-Milli Burjuvazi"*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

3. Tezler

Bulut, Semih (2008). *Atatürk Dönemi Türkiye-ABD İlişkileri (1923-1938)*, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü.

Halverson, Brad (2010). *Turkish-American Relations From 1923-1960*, Unpublished PhD Thesis, İstanbul: Yeditepe University, Graduate Institute Of Social Sciences.

4. Makaleler

Aydın, Mustafa, Erhan, Çağrı and Erdem, Gökhan (2002). "Chronology of Turkish-American Relations", Ankara University: *Faculty of Political Science*, ss. 247-265.

Gürsoy, Bedri (1984). "100. Yılında Düyun-u Umumiye İdaresi Üzerine Bir Değerlendirme", İstanbul: *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, Cilt 40, Sayı 1-4, ss. 1-28.

Önertürk, Pınar (1979). "Dış Borçlanma ve Borç Ödeme Kapasitesi", Ankara: *Maliye Dergisi*, Sayı 38.

Takim, Abdullah and Yilmaz, Ensar (April 2010). "Economic Policy During Ataturk's Era in Turkey (1923-1938)", *African Journal of Business Management*, Vol. 4 (4), pp. 549-554.

Toprak, Zafer (1985). "Milli İktisat", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, C. 3, İstanbul: İletişim Yayınları, ss. 740-747.

"Treaty of Commerce and Navigation Between the United States Of America and the Turkish Republic" (April 1931). *The American Journal of International Law*, Vol. 25, No: 2, Supplement: Official Documents, Cambridge University Press, pp. 116-119.